

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 2(477)+32
DOI: 10.17721/sophia.2020.16.1

Л. А. Виговський, д-р філос. наук, проф.
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-8281-5347
e-mail: vihov2017@ukr.net

Н. С. Куліш, канд. філос. наук
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-7044-6767
e-mail: dobre3009@gmail.com

РЕЛІГІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Проаналізовано місце та роль релігії в політичному житті сучасної України, її вплив на політичне життя та трансформації під впливом політичного чинника. Показано, що зростаючий рівень політичної активності віруючих громадян зумовлює, з одного боку, поглиблення процесу політизації релігії, а з іншого – сприяє релігізації політичного процесу. Доведено, що політизація релігії спонукає мирян і клір до розбудови й утвердження демократичної Української держави, відродження національної духовності та моральності. Проте, з іншого боку, за наявності антиукраїнських підходів у діяльності певних конфесій, такий процес може зумовити гостре політичне і міжцерковне протистояння, що може занурити суспільство в політичну і релігійну кризу. Показано, що не вся діяльність релігійних організацій, які функціонують в Україні, відбувається у межах правового поля. Підкреслено необхідність приведення наявної законодавчої бази з питань взаємовідносин церкви, релігійних організацій і держави до потреб сучасних реалій. У цьому контексті досить актуальною є проблема розробки та запровадження стримуючих механізмів щодо участі екстремістських релігійних організацій у політичній діяльності.

Ключові слова: релігія, церква, конфесія, соціальна концепція, демократія, громадянське суспільство, політика, політичні маніпуляції, держава.

Постановка проблеми. Україна, з набуттям реальної державної незалежності, стала на шлях утвердження та подальшого розвитку засад демократії, світоглядно-ідеологічного і політичного плюралізму в суспільстві. За таких умов отримали дійсне, а не декларативне, конституційне забезпечення основних принципів свободи совісті. Внаслідок цього релігія та її інституалізовані форми почали відігравати значну роль у житті українського соціуму. Це, насамперед, пояснюють тим, що релігійний чинник є важливим фактором соціальної взаємодії людей, оскільки зумовлює їхню соціальну поведінку, певною мірою визначає координати подальшого суспільного й особистісного розвитку. Він "має здатність спрямовувати їх діяльність (безпосередньо чи опосередковано), а також визначати або корегувати форми поведінки особистості, її активність, вектор напрямку їх соціальної реалізації" [1, с. 4].

Варто зауважити, що релігійне життя української спільноти характеризується двоюко. З одного боку, наявністю релігійною плюралізму, а з іншого – динамічними змінами, які не просто реалізуються у процесах розбудови інституційних складових самої церкви, пристосування до нових політичних реалій віровчення та специфічної ідеології. Нині вона прагне налагодити комунікацію з поліконфесійним середовищем, суспільством, державою, окремою особистістю. Водночас на тлі проблем формування в Україні громадянського суспільства, демократичної та правової держави, церква часто втягується в українську політичну реальність, що може служити процесу виведення релігійного життя за межі конституційно-правового поля і тим самим спровокувати взаємну недовіру, ворожість між віруючими і невіруючими громадянами.

Аналіз останніх досліджень. З огляду на свою актуальність тема взаємовідносин релігії та політики в Україні неодноразово ставала предметом наукового аналізу

філософів, соціологів, релігієзнавців, юристів, богословів, представників виконавчих органів влади. Зазначену проблематику досліджено у працях Л. Владиченко, В. Єленського, С. Здіорука, В. Климова, І. Козловського, А. Колодного, Л. Моїсеєнко, О. Сагана, В. Титаренко, Л. Филипович, В. Шевченка та ін. Однак, за всієї значущості робіт згаданих авторів, зазначена проблема, на нашу думку, далеко не вичерпна, а тому потребує подальшої конкретизації.

Мета статті – розкрити зміст і форми ролі релігійного чинника в новій українській політичній реальності.

Виклад основного матеріалу. Крах радянської тоталітарної системи, комуністичної ідеології і відповідної їй системи виховання зумовили певний вакуум світоглядно-виховних цінностей особистості. Вона має переосмислити минуле і окреслити орієнтири в майбутньому. Втрата ціннісних орієнтирів зумовила нігілістичне ставлення громадян до минулого, до традицій та авторитетів, історичних і культурних надбань нації. Логічно, що за таких умов у суспільстві виникла соціальна затребуваність тих інституцій, які могли б дати чітку відповідь на гострі суспільні проблеми. У цьому контексті однією з таких інституцій і стала церква. Цьому сприяло і те, що у свідомості суспільства і пересічного громадянина відбулася соціальна реабілітація релігії. У державі сформувалося позитивне ставлення до релігії як до важливого елементу духовної культури. Про це, зокрема, свідчить і той факт, що за порівняно невеликий проміжок часу значно зросла кількість віруючих. Церква останнім часом є лідером у рейтингу народної довіри. Наприклад, проведене соціологічною службою Центру Разумкова дослідження (із 30 жовтня по 5 листопада 2020 р.) показало, що серед державних і суспільних інститутів громадяни частіше довіряють Збройним силам України (66 % опитаних) та церкві (62 %). Отже, суспільна думка вбачає в церкві соціальну інсти-

туцію, що здатна вирішувати проблеми, які нині стоять перед соціумом і людиною. І хоча церква не є політичним інститутом, але вона має значний вплив на політичне життя нашого суспільства, вибору вектора подальшого розвитку. Зважаючи на це, багато політиків у виборчій компанії прагнуть використати релігійний чинник.

Як відомо, правові формати функціонування інституту релігії, церкви та їхніх складових у політичному житті, політичних процесах законодавством України регламентовані, зокрема, Конституцією України (ст. 35), Законом України "Про свободу совісті та релігійні організації" (ст. 5), Законом України "Про політичні партії в Україні" (ст. 15) й іншими нормативно-правовими актами.

Варто підкреслити, що значна частина населення 60,7 % тією чи іншою мірою цікавляться політикою, тобто є політизованими [2, с. 419]. Водночас 72 % з них [3, с. 3] заявляють про свою релігійність, конфесійну належність. А це означає, що вони постають у двох "постасях". З одного боку, вони є громадянами України, а з іншого – вірянами конкретної конфесії. Така ситуація, безперечно, викликає дослідницький інтерес і потребує вивчення форматів залученості релігійного сегменту в сучасну українську політичну дійсність і впливу політичного чинника на церкви, конфесії, віруючих і, зрештою, реалізації на практиці принципу відокремлення церкви від держави. Водночас реальна практика взаємовідносин держави і церкви, на тлі законодавчого відокремлення церков, конфесій від держави і, відповідно, достатньо чіткого виведення їх за межі політики, тим не менше, вказує на наявність різноманітних форматів залучення релігійного елемента до сфери політичної дійсності.

Залучення релігійних організацій та інститутів починається з осмислення, насамперед, на теоретично-богословському рівні їхньої взаємодії зі структурами владних органів, соціуму, громадянами. Нині, наприклад, церкви, конфесії, держави, одноосібно та солідаризовано на рівні Всеукраїнської рада церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) заявляють про своє представництво в українському суспільстві, причетність до розв'язання щоденних питань спільноти. При цьому вони декларують стратегії, соціальні концепції, звернення, активно оприлюднюють розробки богословсько-канонічних принципів відносин між церквою та державою, формують конкретні аспекти участі церкви, священнослужителів, мирян у політичному житті. Наприклад, ВРЦіРО прийняла "Стратегію участі Церков і релігійних організацій у миробудуванні «Україна – наш спільний дім»" [4]. У зазначеному документі українські церкви заявляють про розуміння суспільних викликів і розломів, які є в українському суспільстві, усвідомлюють спільну відповідальність за спокій, безпеку і добробут у країні, та переконані, що спільними зусиллями можливо досягти благополуччя в "українському домі".

Не залишаються поза увагою ВРЦіРО питання, пов'язані з виборчими перегонами, які на думку релігійного середовища мають базуватися на повазі до тих, хто має іншу думку [5]. Учасникам виборчих перегонів рекомендують позбутися агресивної риторики та конкуренції задля спільного добра.

Персоніфіковану позицію щодо виборів висловлюють найбільші конфесії держави. В "Інструкції про поведінку священнослужителів УГКЦ під час політичних виборчих кампаній" Українська греко-католицька церква, наприклад, акцентує увагу на церковному розумінні політики, політичної діяльності, їхньому взаємному розділенні відносин між церквою та політикою, роз'яснює місію священнослужителя та його особисті громадянські права, ставлення церкви до виборів, дає практичні вказівки священнослужителям на період виборчого

процесу (передвиборча агітація, богослужіння, пожертви, благодійні заходи) [6].

Однак попри рішучі та однозначні заклики до своїх священнослужителів стриматися від активних політичних дій чи то в ролі лідера, чи в ролі агітатора, церква все ж припускає існування "конкретних виняткових обставин", де припустима така діяльність. Проте священник навіть у таких обставинах може діяти в політичній сфері лише за благословення правлячого єпископа, який попередньо має узгодити це рішення із главою церкви. Ієрархи, які надають такий дозвіл, мають бути переконані, що такої діяльності священника вимагає оборона церкви або загальне добро українського суспільства [6].

У душпастирському пораднику "Покликання мирян до участі в суспільно-політичному житті країни" зазначена конфесія наголошує: "У християнській традиції бути відповідальним громадянином означає бути особисто відповідальним за суспільство, в якому живемо, за свою державу, за її сьогодення і майбуття; участь у суспільно-політичному житті своєї держави є і має бути зобов'язанням, що повинні взяти на себе миряни, сприймаючи її як невід'ємну частину власного християнського покликання" [7].

Щодо соціальної концепції УПЦ, то в ній ідеться не лише про сутність взаємовідносин між церквою та державою, які розуміють як співпрацю, базовану на взаємному неутручанні у справи одна одної, але й дають конкретні настанови віруючим на кшталт: церква не тільки закликає своїх чад підкорятися державній владі, незалежно від переконань і віросповідання її носіїв, а й молитися за неї; водночас християни мають ухилитися від абсолютизації влади та навіть можуть в окремих випадках вдатися до актів мирної громадянської непокорності [8].

Окремі аспекти взаємодії держави та церкви, політичної активності вірян задекларовано і в Соціальній концепції мусульман України, а саме: мусульмани, що живуть у світських державах, мають зважати на місцеві реалії та традиції; повинні дотримуватися місцевого законодавства, поважати культуру, традиції та інші особливості країни нового перебування, залишаючи за собою право уникати забороненого; у питаннях виборчого права мусульманам слід керуватися інтересами місцевої громади та надавати перевагу тим кандидатам, що сприятимуть збереженню ісламської ідентичності, зміцненню міжрелігійних відносин та взагалі успішності держави [9]. Своє бачення із цього питання викладають і протестантські конфесії у "Резолюції Протестантських Євангельських Церков з нагоди святкування 500-річчя Реформації" [10].

Нині церкви, конфесії у випадках суспільної потреби нормалізації вибухонебезпечної ситуації в державі, суспільстві, беруть активну участь у її розв'язанні. Релігійний загал України, наприклад, не залишився осторонь у часи чи не найгострішої суспільно-політичної кризи в новітній історії держави (події 2013–2014 рр.). Численні звернення, заяви, комюніке ВРЦіРО сприяли зняттю гостроти протистояння, нормалізації суспільно-політичної ситуації [11].

Серед чималого масиву прикладів, на нашу думку, усе ж найбільшої уваги заслуговує залученість релігійного сегмента у ході подій Революції гідності 2013–2014 рр. У цей важкий час більшість церков і конфесій солідарно виступили на захист свободи та людської гідності. Наприклад, Михайлівський монастир став прихистком для переслідуваних та імпровізованим шпиталем для поранених; відбувався супровід духовенством мітингувальників упродовж усього часу протистояння; функціонував молитовний намет на майдані Незалежності; відбувалося відспівування загиблих духовенством [12, с. 12] тощо.

Іншим, не менш показовим прикладом залученості церков і конфесій у політичне життя держави стала російська агресія проти України, окупація Російською Федерацією частини Донбасу та Криму. Українська православна церква Київського патріархату, Українська греко-католицька церква, протестантські конфесії, іудейські та мусульманські об'єднання рішуче засудили цю агресію. Вони закликали своїх вірних стати на захист країни, а частина священнослужителів поповнили ряди військового духовенства. Це засвідчило те, що фактично відбулося своєрідне поєднання інтересів церков, конфесій та української держави й громадянського суспільства. Отже, релігійний загал продемонстрував свою залученість у гострі ключові проблеми дійсності українців, діяльну причетність до долі України.

Церкви, релігійні організації у випадках потреби оприлюднюють власне бачення суті актуальних політичних проблем і пропонують органам влади шляхи їхнього врегулювання. Зрозуміло, що за таких умов держава, зі свого боку, іде їм назустріч. Чи не найпоказовішим прикладом цього є отримання Томосу *про автокефалію* Православної церкви України. Адже його *отримання відбувалося за активної підтримки української влади*. Варто зазначити, що отримання Томосу є подією, що виходить далеко за межі церковної сфери, оскільки вона не лише кардинально змінила релігійну палітру православ'я в Україні, але й уможливила вихід українського православ'я з орбіти російського православ'я. З огляду на це цю подію називають "другою незалежністю України" – духовною незалежністю.

Очевидно, що залученість церкви, конфесій та віруючих у політичні процеси також створює можливість маніпулятивного впливу на віруючих. Окремі церкви конфесій в Україні, наприклад, активно залучаються до лобювання інтересів певних політичних партій та їхніх представників під час виборчих перегонів. Для цього їм негласно надають інструктивні орієнтування на кшталт "підтримувати партію державницької орієнтації", "підтримувати партію влади". Досить часто таке лобювання відбувається за участі псевдоцерковних громадських організацій тієї чи іншої конфесії, що ідентифікують себе як релігійні рухи. Серед найбільш радикальних є "Союз православних братств України", "За Русь Святуго і веру православну", "Православное Отечество", послідовники "доктрини Ледаєва" та ін. Вони зі спекулятивною метою (оскільки виходять з позицій "північного сусіда") активно ініціюють обговорення суспільно значущих проблем для громадян України (мовної, геополітичного вектора розвитку держави тощо). Зрозуміло, що маніпуляція стосовно зазначених проблем в умовах "молодої" української демократії може загрожувати навіть національній безпеці України. Релігієзнавець С. Здіорук слушно підкреслює, що саме Московський патріархат є ідеологічним та організаційним осердям проекту "руській мір" [15] – творення російськомовного, російсько-комунікативного, російсько-культурного, російсько-православно-ментального, Росіє-залежного цивілізаційного простору – доктрини, у якій немає місця для української ідентичності, Української Церкви та Українського православ'я [16, с. 31]. Що це так, свідчить, зокрема, й те, що УПЦ (МП) "у зоні АТО/ООС відкрито підтримала терористів, а частина священства, зокрема і єпископат, навіть зухвало засудила допомогу своїх одновірців Збройним силам України. Окрім того, духовенство Московського патріархату системно співпрацює з окупантами на непідконтрольній Україні території. Для ієрархів та священників УПЦ (МП) стало звичним явищем освячення підрозділів російських військ і ракетних комплексів у Криму, надання благословення екстремістам і терорис-

там, переховування бойовиків та зброї у власних храмах та інших церковних будівлях, їхня участь у провокаційних акціях і диверсіях, у відзначенні російських національних свят і ювілейних імперських дат" [15].

Звісно, окремим видом маніпулятивного впливу на виборців є позиціонування релігійних організацій як об'єктів політичних дій політичних партій, що в назвах та програмних документах одночасно поєднують політичні цілі та релігійні ідеї, цінності, аргументи. Наприклад, в історії багатопартійності новітньої України за релігійними критеріями були створені: Християнсько-демократичний союз, Республіканська християнська партія, Християнські соціалісти тощо. Творення зазначених партійних проєктів насамперед передбачало використання релігійного сегмента у ролі розширення виборчого електорального поля.

Зрозуміло, що участь церкви, релігійних організацій у політичному житті суспільства з метою суспільної консолідації, налагодження партнерських відносин держави та церкви, реалізації суспільно-вагомих соціальних ініціатив заслуговує поваги і підтримки як з боку громадян, так і з боку органів влади. Упродовж новітньої історії України є чимало прикладів залученості релігійного елементу в різноманітні форми соціальної діяльності, пов'язаної із проблемами сім'ї, охорони здоров'я, охорони та збереження довкілля. Зокрема, нині деякі релігійні організації долучилися до боротьби з метою усунення болючої суспільної проблеми – корупції.

Низка конфесій активно залучилися до процесу дипломатичних відносин з метою просування євроінтеграційного вибору України, формування позитивного іміджу нашої держави на міжнародній арені. Вони активно працюють на ниві харитативної діяльності, волонтерського руху, капеланського служіння тощо. Внаслідок визнання значущості соціальної діяльності церков, конфесій спорстерігаються високі рейтинги довіри до них з боку громадян (у 2020 р. висловили довіру церкви 63 % громадян України) [17].

Висновки. Сучасним взаємовідносинам релігії та політики в українській державі притаманна глибока політизація церковного життя. Вона зумовлена, насамперед, зростаючим рівнем політичної активності наших громадян і поглибленням процесу релігізації політичного процесу та політизації релігії.

Варто зауважити, що політизація релігії спонукає мирян і клір до розбудови демократичної Української держави, відродження національної духовності та моральності. Проте, з іншого боку, такий процес може зумовити за певних обставин і міжцерковне протистояння та, навіть, звести нанівець інтеграційну функціональність релігії в суспільстві.

Спостерігаються ситуації, коли не вся діяльність релігійних організацій здійснюється в межах правового поля. З огляду на це актуальною проблемою є приведення законодавчої бази до потреб сучасних реалій з питань взаємовідносин церкви, релігійних організацій і держави. Також є досить актуальною проблема розробки, запровадження стримуючих механізмів щодо участі екстремістських релігійних організацій у політичній діяльності. Адже неконтрольована зростаюча політична активність релігійних організацій та їхніх інститутів за умов відсутності обмежувальних заходів з боку держави та суспільства може призвести до серйозних релігійних ексцесів.

Перспективи подальших розвідок порушених у статті проблем потребують визначення суті і форми виявлення негативних політичних тенденцій у сучасних церковно-релігійних процесах, подолання яких, без сумніву, сприятиме підвищенню авторитету церкви як інституції, що здатна відігравати важливу роль у проце-

сі утвердження та розвитку громадянського суспільства в Україні та духовному розвитку особистості громадян.

Список використаних джерел

- Виговський Л. А. Функціональність релігії: природа та вияви : монограф. / Л. А. Виговський. – К. ; Хмельницький, 2004. – 340 с.
- Додаток: таблиці моніторингового опитування "Українське суспільство – 2018". Українське суспільство: моніторинг соціальних змін [Електронний ресурс] / гол. ред. д-р екон. наук В. М. Ворона, д-р соц. наук М. О. Шульга. – К. : Ін-т соц. НАН України, 2018. – Вип. 6 (20) 526. – С. 419. – Режим доступу : <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2018.pdf>.
- Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 рр.: інформ. мат. до круглого столу "Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин" (м. Київ, 26 квітня 2018 р.) / Центр Разумкова ; Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні. – К. : Центр Разумкова, 2018. – 78 с.
- Стратегія участі Церков і релігійних організацій у миробудуванні "Україна – наш спільний дім" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vrciro.org.ua/ua/documents/uccro-peacebuilding-strategy-ukraine>.
- Всеукраїнська Рада Церков закликає проголосувати 31 березня та поважати вибір інших [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-to-vote-with-respect-to-others>.
- Інструкція про поведінку священнослужителів УГКЦ під час політичних виборчих кампаній. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.ugcc.ua/documents/%D0%86nstruks%D1%96ya_pro_poved%D1%96nku_svyashchennosluzhite%D1%96v_ugkts_p%D1%96d_chas_pol%D1%96tichnih_viborchih_kampan%D1%96y_70017.html (дата звернення 20.01.2020).
- Душпастирський порадище "Покликання мирян до участі в суспільно-політичному житті країни" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ugcc.ua/official/official-documents/instruktsiya/dushpastirskiy_poradnik_poklikannya_miryana_do_uchasti%D1%96v_susp%D1%96tichnomu_zhitt%D1%96kraini_81672.html.
- Соціальна концепція УПЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ya>.
- Соціальна концепція мусульман України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://umma.in.ua/ua/node/1890>.
- Резолюція Протестантських Євангельських Церков з нагоди святкування 500-річчя Реформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://repcu.org/2018/03/31>.
- Звернення Ради Церков щодо нормалізації суспільно-політичної ситуації в Україні URL : <https://vrciro.org.ua/ua/statements/council-of-churches-address-on-socio-political-situation-in-ukraine>.
- Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка / за заг. ред. д-ра філос. наук Л. О. Филипович і канд. філос. наук О. В. Горкуші ; Українська асоціація релігієзнавців. – К. : Самміт-Книга, 2014. – 650 с.
- Інтерв'ю з митрополитом Єліфанієм "Головне наше досягнення за рік – ми зберегли єдність". [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tsn.ua/interview/golovne-nashe-dosyagnennya-za-rik-mi-zberegli-yednist-1459170.html> (дата звернення 20.01.2020).
- Деркач Тетяна. Хроніки Томосу: від "пшику" до перемоги [Електронний ресурс] / Тетяна Деркач. – Режим доступу : https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/78419/ (дата звернення 20.01.2020).
- Московський патріархат як механізм деструкції національної єдності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-06>.
- Арістова А. Технології руйнування конфесійної ідентичності. Релігійна безпека/небезпека України : зб. наук. пр. і мат. / А. Арістова. – К. : УАР, 2019. – 316 с.
- Початок нового політичного року: довіра до соціальних інститутів (липень 2020 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-lypen-2020r>.

Л. А. Виговський, д-р філос. наук, проф.,
Н. С. Кулиш, канд. філос. наук

Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, Україна

РЕЛИГИЯ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Проанализированы место и роль религии в политической жизни современной Украины, ее влияние на политическую жизнь и трансформацию под влиянием политического фактора. Показано, что растущий уровень политической активности верующих граждан предопределяет, с одной стороны, углубление процесса политизации религии, а с другой – способствует религиозизации политического процесса. Доказано, что политизация религии побуждает мирян и клир к развитию и утверждению демократического Украинского государства, возрождению национальной духовности и нравственности. Но, с другой стороны, при наличии антиукраинских моментов в деятельности определенных конфессий, такой процесс может привести к острому политическому и религиозному кризису. Показано, что не вся деятельность религиозных организаций, функционирующих в Украине, осуществляется в пределах правового поля. Подчеркнута необходимость приведения существующей законодательной базы по вопросам взаимоотношений церкви, религиозных организаций и государства к потребностям современных реалий. В этом контексте является достаточно актуальной проблема разработки и внедрения сдерживающих механизмов по участию экстремистских религиозных организаций в политической деятельности.

Ключевые слова: религия, церковь, конфессия, социальная концепция, демократия, гражданское общество, политика, политические манипуляции, государство.

References

- Vyhovsky, L.A. Functionality of religion: nature and manifestations: Monograph. Kyiv-Khmelnytsky, 2004. 340 pp.
- Annex: tables of the monitoring survey "Ukrainian Society – 2018." Ukrainian society: monitoring of social changes. Issue 6 (20) /Editors-in-Chief, V.M. Vorona, Doctor of Economics, N. A. Shulga, Doctor of Sociology. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2018. 526, P. 419. URL : <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2018.pdf>.
- Features of religious and church-religious self-determination of Ukrainian citizens: trends of 2010–2018: information materials for the Round Table ["Religion and Power in Ukraine: Problems of Interrelations"] (Kyiv, April 26, 2018) / Razumkov Center, Konrad Adenauer Foundation Representative Office in Ukraine. K: Razumkov Center, 2018. 78 pp.
- The strategy for the participation of Churches and religious organizations in peacebuilding "Ukraine is Our Common Home". URL : <https://vrciro.org.ua/ua/documents/uccro-peacebuilding-strategy-ukraine>.
- The All-Ukrainian Council of Churches calls for a vote on March 31 and respecting the choice of others. URL : <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-to-vote-with-respect-to-others>.
- Instruction on the behavior of UGCC clergy during political election campaigns. URL : http://news.ugcc.ua/documents/%D0%86nstruks%D1%96ya_pro_poved%D1%96nku_svyashchennosluzhite%D1%96v_ugkts_p%D1%96d_chas_pol%D1%96tichnih_viborchih_kampan%D1%96y_70017.html (dated 20.01.2020).
- Pastoral adviser "Calling of the laity to participate in the socio-political life of the country". URL : http://ugcc.ua/official/official-documents/instruktsiya/dushpastirskiy_poradnik_poklikannya_miryana_do_uchasti%D1%96v_susp%D1%96tichnomu_zhitt%D1%96kraini_81672.html.
- Social concept of the UOC. URL : <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ya>.
- Social concept of the Muslims of Ukraine. URL : <http://umma.in.ua/ua/node/1890>.
- Resolution of the Protestant Evangelical Churches on the occasion of the celebration of the 500th anniversary of the Reformation. URL : <http://repcu.org/2018/03/31>.
- Appeal of the Council of Churches regarding the normalization of the socio-political situation in Ukraine URL : <https://vrciro.Org.Ua/ua/Statements/Council-Of-Churches-Address-On-Socio-Political-Situation-In-Ukraine>.
- Maidan and Church. Chronicle of events and expert assessment/Ukrainian Association of Religion of Experts/ under general editorship of. Filipovich, L.O. Doctor of Philosophy and Gorkusha, O.V. K., Ph.D.: Summit-Knyha, 2014, 2015. 656 pp.
- An interview with Metropolitan Epiphanius "Our main achievement for the year is that we have preserved the unity." URL : <https://tsn.ua/interview/golovne-nashe-dosyagnennya-za-rik-mi-zberegli-yednist-1459170.html> (dated 20.01.2020).
- Derkach, Tatyana. Chronicles of the Thomas: from "Big Nothing" to Victory. URL : https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/78419/ (case date 20.01.2020).
- Moscow patriarchy as a mechanism of destruction of the national unity in Ukraine of. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-06>.
- Aristova A. Technologies for the destruction of confessional identity. Religious security/threat for Ukraine. Collection of scientific works and materials. Kyiv: UAR, 2019. 316 s.
- The beginning of the new political year: trust in social institutions (July 2020) URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-lypen-2020r>.

Надійшла до редколегії 07.10.20

Leonid Antonovych Vyhovskyi, Dr Hab., Prof.,
Nataliia Stefanivna Kulish, PhD
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, Ukraine

RELIGION AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE MODERN UKRAINIAN POLITICAL REALITY

The paper analyses the place and role of religion in the political life of modern Ukraine and its influence on the political life and transformations brought about by political factors. It shows that the growing level of believers' political activity determines the deepening of the process of politicization of religion and simultaneously contributes to the religionization of the political process. It demonstrates that the politicization of religion encourages the laity and the clergy to build and establish a democratic Ukrainian state and the revival of national spirituality and morality. But, on the other hand, in the presence of anti-Ukrainian tendencies in the activities of certain denominations such a process can lead to a sharp political and inter-church confrontation which can cause a political and religious crisis in society. It is shown that some activities of religious organizations operating in Ukraine are outside of the legal framework. The need to align the existing legal framework on the relationship between the Church, religious organizations and the state with modern realities is emphasized. In this context, the problem of developing and implementing deterrent mechanisms for the participation of extremist religious organizations in political activities is quite relevant.

It is shown that a starting point for the involvement of religious organizations and institutions in political activities deals with understanding (at the theoretical and theological level) of the principles of their interactions with the structures of state authorities, society and citizens. This is achieved by way of incorporating findings of theological and canonical research on such topics in the strategy, social concepts, appeals. This serves as the basis for specific instructions regarding the forms and content of participation of the Church, clergy, and laity in political life.

It is emphasized that the direct inclusion of the Church, religious denominations and believers in political processes opens the possibility for manipulative influence on believers aiming at lobbying interests of certain political parties during the election processes.

Keywords: religion, Church, confession, social concept, democracy, civil society, politics, political manipulations, state.

УДК 316.6

DOI: 10.17721/sophia.2020.16.2

К. Говорун, д-р філос. наук, проф.
Стокгольмська школа теології, Стокгольм, Швеція
ORCID: 0000-0002-7927-6995
Scopus Author ID: 56721422300
e-mail: CyrilHovorunhovorun@gmail.com

ДОБРИ І ЛИХИ БОГОСЛОВСЬКІ ПЛОДИ ПАНДЕМІЇ¹

Досліджено різні підходи до пандемії COVID-19 як у світовому, так і в українському православ'ї, зокрема, ідентифіковано фідеїстичне і реалістичне ставлення до євхаристії та до можливості передачі вірусів через неї. Перший підхід відкидає, а другий підтверджує ризик зараження коронавірусом через причастя. Обговорено різні можливості та форми богослужіння через інтернет, зокрема контроверсійну практику відправлення літургії через комунікаційні платформи. Запропоновано оновлену форму давньої агапи – трапези любові, що супроводжувала євхаристію в ранній церкві. Також згадано давні та сучасні форми причащення, з посиланням на дослідження о. Роберта Тафта, SJ. Темою дослідження також є так зване ковід-дисидентство, коли люди недооцінюють або взагалі відкидають ризики та заходи із запобігання поширенню інфекції. Цей різновид дисидентства популярний серед православних фундаменталістів та консерваторів, зокрема і в Україні. Серед іншого наведено два випадки ковід-дисидентства – від колишніх митрополитів київських Онуфрія (Березовського) та Філарета (Денисенка). Стверджуємо, що ставлення до COVID-19, яке пропагують ці та інші ієрархи, подібне до середньовічних "випробувань через страждання", коли підозрюваних у злочині випробували тим, що вони голими руками вилувлювали кільце з окропу або переносили на відстань розпечене залізо. Їх вважали невинними лише тоді, коли вони залишалися неушкодженими. Подібне ставлення до тих, хто постраждав від COVID-19, призводить до їхньої стигматизації та віктимізації.

Ключові слова: євхаристія, фідеїзм, COVID-19, агапа, випробування через страждання, фундаменталізм.

Криза, що була спровокована коронавірусною хворобою, яку ми у статті будемо називати ковідом, викликала розгубленість серед богословів та у помісних православних церквах. Багато ієрархів і кліриків цих церков досі не визначилися, або й не знають, що казати своєю пастві з приводу ризиків, пов'язаних із цією хворобою. Багато з них самі вже нею перехворіли, а деякі й померли. Водночас пандемія спровокувала дискусії, які можуть бути дуже продуктивними з погляду подальшого розвитку богослов'я і соціальних доктрин різних церков. Через рік після початку пандемії можна спостерігати зародження нових богословських та етичних ідей, а також критичне переосмислення усталених догм.¹

Фахівці, зокрема, ретельно обговорюють проблеми, пов'язані зі здійсненням євхаристії й участю вірних у цьому таїнстві. Лівова частка богословських реакцій на тему коронавірусу стосується саме євхаристії. Утім, у цьому немає нічого дивного, адже основною рамкою сучасного православного богослов'я стала саме євхаристійна еkleзіологія.

Одна з головних богословських проблем, пов'язаних із євхаристією в епоху пандемії, – це можливість передавання інфекції через євхаристійні дари. Думки з цього

приводу розділилися: для когось таке передавання інфекції неможливе априорі, а для інших – можливе і тому становить реальну загрозу здоров'ю та життю людей. На захист першої позиції висловилися переважно офіційні церковні структури. Синод Елладської православної церкви, зокрема, опублікував 9 березня 2020 р. офіційна комюніке, де заявив таке: Для членів церкви підхід до Євхаристії і причастя від Загальної Чаші Життя, безумовно, не може бути причиною передачі хвороби, оскільки вірні в усі часи знали, що підхід до Святого Причастя, навіть посеред пандемії, з одного боку, є практичним підтвердженням самовіддачі Живому Богові, а з іншого – великим виявом любові, що долає будь-який людський і, можливо, навіть виправданий страх: "У любові немає страху, але досконала любов проганяє страх" (1 Івана 4:18). Члени церкви знають, що причастя, тобто відносини, є плодом любові і свободи – саме через те, що йому невідомі підозри, сумніви і страхи [9].

Цю й подібні їй позиції можна вважати фідеїстичними, тобто такими, що апелюють тільки до постулатів віри [13]. Поки що в активі прихильників фідеїстичного підходу немає значущих богословських рефлексій на тему невразливості євхаристії для коронавірусу. Вони обмежуються переважно закликами *врити* в таку невразливість. Краці справи в іншій групі богословів, які вважа-

¹ Стаття друкується в авторській редакції.